Урматтуу редакция!

Республикабыздын Президенти Аскар Акаевичтин жеке демилгеси менен 2003-жыл Кыргыз Республикасынын мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгын белгилөө жылы деп жарыяланды. Чынында бул феномен. Жер шаарында өзүнүн мамлекеттүүлүгүнө эки миң жылдан ашкан өлкөлөр деле аз болсо керек. Мына ушул чоң окуя менен биз кыргызстандыктар сыймыктанышыбыз, керек болсо мактанышыбыз керек. Бирок сыймыктанып эле тим болбостон анын маани-мазмунун калкыбыздын терең катмарына чейин жеткире түшүндүрүшүбүз да абзел. Ошондой эле тарыхыбыздын айтылбаган жана жазылбаган барактарын жазып толукташыбыз да зарыл. Кыргыз бир нече жолу жоюлуп кетүү чегине чейин жетип, бир бүрчөккө тыгылып, анан кайрадан жанданып, өзүнүн ээлеген территориясын жана тилин сактап калууга жетишкен. Бул таң каларлык окуя. Мына ошол ата-бабалардан калган территориябызды, жерибизди, тилибизди көздүн карегиндей сакташыбыз абзел. Аны ар кимибиз өз эмгегибиз жана ишибиз менен чыңдашыбыз керек.

Мен бир санжыранын изи боюнча суроо бергим бар. Ал санжыранын мааниси тарыхый маалыматтарга жакындашарын тактагым келди.

Өткөн кылымдын 50-жылдарында студент болуп жүргөн кезде Кербенден (Аксы районунун борбору) Наманген шаарына келип, анан поездге отуруп Ташкенден Жалалабат поездине которулуп анан Фрунзеге (Бишкекке) келер элек, ошондо атам сурап калчу: "Ташкенден өтүп бара жатканыңда Көкүм - буамдын көк күмбөзүн көрдүңбү". - деп. Анда мен бул суроого көңүл да бурчу эмесмин. Көрсө, Ташкенде "Көкүм бийдин көк күмбөз" - деген эстеликтин курулушунун бар экени Кыргыз санжырасында айтылып

Көкүм бий

Тарыхый очерк

Профессор Сабыр АТТОКУРОВ: «Оо! Көкүм бий - залкар тарыхый инсан да. Өз доорунда саясий ишмердиги, инсандык аброю күн санап өсүп турган чагында, көкөйдү кескен көралбастыктын курмандыгы болгон эмеспи».

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жылына жана Кыргыздардын бүткүл дүйнөлүк II курултайына карата үстүбүздөгү жылдын август айында жарыкка чыккан "Кыргыз тарыхы" энциклопедиясынын 243-бетинде Көкүм бий жөнүндө төмөндөгүдөй маалымат берилген:

Көкүм бий, (Көкүм Багыш уулу)туулган жылы белгисиз - 1620-26-жылдар чен) - түштүк кыргыздарынын улугу, саясий ишмер. Санжыра боюнча анын атасы Багыт Тагай бийдин Жанкороз (Карачоро да айтылат) аттуу уулунан төрөлгөн. Кыргыз-казак биримдигин түзүүгө жана Эр Эшимди хан көтөрүүгө жигердүү салым кошкон. Эшим хандын эң ишенимдүү адамы катары 17-кылымдын башында он эки капкалуу Ташкен шаарынын жана Түштүк кыргыз урууларынын улугу болгон. Калмак баскынчыларына каршы согушта кол баштап, эрдиктерди көрсөткөн.Кыргыздар менен казактарды Ташкен шаарына отурукташтыруу, бул шаардын социалдык-экономикалык маселелерин чечүү үчүн эрежелер жыйнагын түздүргөн. Жыйнак эл ичинде "Көкүмдүн көктөмөсү" деген ат менен белгилүү болгон.

өжөрлүгү менен монголдор менен тең тайлашып келген кыргыздардын мизин биротоло майтаруу жөнүндөгү көптөн бери ойлоп жүргөн кыйды оюн ишке ашырат. Сан жагынан аздык кылган өжөр кыргыздар Чынгызхандын көп сандаган колу менен кармашууда мурда болуп көрбөгөндөй каармандыктарды көрсөтүшөт. Бул салгылашта кан суудай агат. Ар бир жоокер кыргыз бир кезекте үч, беш монгол жоокери менен чабышып, сайышкандыгы, согуш өнөрүн эң мыкты өздөштүргөн кыргыздар адегенде монгол баскынчыларын кыргынга учуратканы, бул кармашта чачтарын башына түйүп, жоо кийимин кийинип

кыргыздын далай кыз-келиндери салгылашка катышкандыгы жөнүндө тарыхый маалыматтар сакталып калган. Эмнегедир, бул согушта енисейлик кыргыздардын каармандыгы, өз тарыхында эң чоң кыргынга учурагандыгы айтылбай келет. Кыргыздардын сан жагынан гана аздык кылышы моңголдордун жеңишин шарттаган. Бул согушка шылтоолоп Чынгыз хан кыргыз жоокерлерин кырып, ошол жоокерлер үчүн курал-жарак даярдаган, эзелтеден эле темир иштетүүнүн сырын жакшы билген кыргыз усталарын ички Монголияга көчүрүп келүүгө, аларды күндүр-түндүр өзүнүн аскерлери үчүн курал-жарак жасоого мажбур-

баштайт. Бул динди кабыл алып, өз элине тараткандыгы үчүн Тагай бийге Мухаммед кыргыз деген ылакап ат ыйгарылат. Ушул жерден XVI к. баштап, Теңиртоолук кыргыздар ислам динин кабыл ала баштаган. Бул динди кабыл алган уруу төбөлдөрүнө "Мухаммед кыргыз" деген ылакап ат ыйгарылчу. Бул Тагай бийге, ага чейин жана андан кийин ислам динин кабыл алып элге тараткан бир катар тарыхый инсандарга да ыйгарылган. Ошондуктан Мухаммед Кыргыз десе эле бир эле Тагай бийди түшүнбөш керек.

Могол хандары (Чынгыз хандын урпактары) Тагай бийдин кыргыз элин бириктирүүгө багытталган саясатына мүмкүнчүлүк бербөөгө аракет кылышкан. Кыргыз элинин ичинде аброю өтө чоң, күчтүү саясий ишмер Тагай бийдин элинен оолак кармоо үчүн моғол ханы Саид Тагай бийди улам-улам өз ордосуна Кашкарга алдырып келип ак үйлүүдө кармаган.

Жогоруда айтылгандардын баарын биз сөз кылып жаткан Көкүм бийдин тегин тактоо үчүн айтып жатам. Санжыра боюнча Көкүм бийдин чоң атасы Жанкороз Тагай бийдин ошол ак үйлүүдө турганда никеге турган аялынан төрөлгөн. Анын жайы мындай.

Ак үйлүүдө жүргөн Тагай бий ордодогу сулуу кыздардын бирин жактырып, ага үйлөнүп жашап калат. Ак үйлүүдө мөөнөтү бүткөн Тагай бий элине кайтып атып, ордодогу аялын алып кетүүгө уруксат сурайт. Бирок, хан ордодогу кыз сыртка кетсе шык (оомат) кетет деген шылтоо менен аялды бошотпой коет. Жерине кайтып жаткан Тагай бий ордодогу боюнда бар аялынын колуна кестик (маки) карматып: "Кыз төрөлсө өзүң бил, уул төрөлсө ал эр жеткенде ушул кестикти берип менин жайымды айт, дээринде болсо мени таап алат" - деген экен.

Тагай бий элине келип, кыргызды бириктирүү ишин улантат. Улуу байбичесинен төрөлгөн Богорстон (Бакарстан), Койлон, Сарбагыш (Кылжыр) аттуу балдарын тарбиялайт. Тагай бийдин ордодогу аялы да эркек төрөйт. Ага Ороз деген ат коюлат.

Убакыт өтүп Тагай бийдин ордодогу аялынан төрөлгөн уулу Ороз бой жетип, таржымалын уккан соң, атасынын кестигин алып, атасын издеп Кашкардан чыгат. Ашуу ашып, бел басып, узак татаал жол жүрөт. Атасына келе жаткан жолдо ага бир жигит жолугат. Ороз өзүнүн жайын айтат. Аны уккан жигит: "Менин ата-энем, бара турган жерим жок, мени да атаңа ээрчитип бар" - дейт. Ороз макул болуп, ал жигитке күл азыгын көтөртүп коет. Көпкүн жол жүргөн соң, аларга дагы

жүрөт экен.

Азыркы күндө кыргыздын Багыш уруусу Аксы районунун территориясынан башка Жалалабат областынын райондорунда, Наманган областынын Чартак, Жаңыкоргон райондорунун территорияларында отурукташкан. Жаңыкоргон районунда Аруу-Багыш деген чоң кыштак да бар. Мына ошол аксылык багыштардын бир бөлүгү мына ошол Көкүм бийдин түздөн-түз урпактарыбыз деп жүрүшөт. Дайым алар куран түшүрүшкөндө, алдын Көкүм бийдин арбагына багыштап, анан калгандарын эсептен чыгышып, анан бата тартышат, булар Чие уругундагы багыштар жана алар негизинен Аксы районунун Иренжит айылында отурукташкан. Санжыра боюнча бир кезде Ташкенди кыргыз-казак бөлүп сурап турушкан экен. Ошондо Ташкен 12 капкага бөлүнүп, анын алты капкасына Кыргыздар бийлик кылган дешет. Алты капкасына казактар бийлик кылат. Казактан бийликке Төлө бийди сунуш кылышкан дейт. Азыркы күндө казактар Төлө бийге улуттук баатыр деген чин беришип, эстелик тургузушту. Кыргыздардын билермандары болсо тийген алты капкага бийлик кылышка таарынчылыгын жазыш үчүн Багыштын небереси Көкүмдү сунуш кылышат да, Көкүмдү бий көтөрүшөт, кийин бийлик талашуудан Көкүм бий өлтүрүлөт да анын чиедей жаш балдары калат экен жана ошол балдардан тараган тукум Чие уругундагылар экен. Көкүм бийге болсо күмбөз тургузулуп, кунасын (үстүн) көк сыр менен сырдашкан экен. Мына ошондон Көкүм бийдин көк күмбөзү деген сөз эл оозунда калган дейт. Мына менин сурайын дегеним ушул. Чынында эле Көкүм бий тарыхый инсанбы, же болбосо кандай?

Эгерде тарыхый инсан болсо, бул дагы тарыхыбыздын бир ала жери го деп ойлойм. Эгерде тарыхый инсан болсо, анда ошол Көкүм бий жөнүндө маалымат бере аласызбы дегеним. Бул санжырага болгон кызыгуумду жакында болгон бир маалымат дагыда арттырды. Ал маалымат боюнча өткөн жылы казак-өзбек чек арасын тактašын жиктегенде Ташкен областынан бир кыштак Өзбек Республикасында калбайбыз, эгерде бизди Казакстанга өткөрүп бербесеңер анда биз өзүбүзчө республика болобуз деп айылын "Багыс (багыш) республикасы" деп жарыялашкан. Мына ушундан ошол багыштар Көкүм бийди аркалап барышып калып калган багыштардын тукумдарыбы деген ойго келдим да, мындан Көкүм бий чынында тарыхый инсан болгон го деген бүтүм чыгардым. Ушул маселеге сиздин газетанын бетинен жооп ала алар бекенмин деген үмүттө ушул катты жазууга туура келди.

Ташмурза АЙТМУРЗАЕВ,
Кыргыз Республикасынын Билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер, профессор

...деген ат менен белгилүү болгон. Анын саясий таасири өтө жогорулап баратканын көрө албаган Ташкендеги казактын Жаныш уруусунун улугу Карабайтик уу бердирип өлтүргөн. Сөөгү Ташкен шаарынын (азыркы Шайхантаур району, Карлыгач мазары) четине коюлуп, Эшим хандын буйругу менен чоң күмбөз салынган. Күмбөздүн төбөсү көк сыр менен сырдалгандыктан, "Көкүмдүн көк күмбөзү" аталган. Бул күмбөздүн калдыгы азыркы күнгө чейин сакталып калган.

Адегенде Көкүм бий жөнүндөгү колдо бар материалдарды чогултуп, талдап көрдүм. Көкүм бий - тарыхый инсан болгондугу жөнүндө Кыргызстандын тарых наамасында үзүл-кесил жазылып жүргөн экен. Анын ысымын "Кыргызстан тарыхы" боюнча даярдаган окуу программаларына киргизип, орто мектептер жана жогорку окуу жайлары үчүн жаңы чыккан окуу китептеринде, окуу куралдарында да эскерип жүргөнбүз. Жогоруда айтылгандай Көкүм бий жөнүндө кыскача маалымат Кыргызстан тарыхы боюнча басмадан жаңы чыккан энциклопедияга да киргизилген. Бирок, бул инсан жөнүндө кеңири маалымат берген атайын макала же китеп болбогондугу айкын болду.

Кыргыз элинин тарыхынын негизги булактарынын бири санжырага кайрылсак Көкүм бий XVI к. кыргыз элин бириктириген Тагай бийдин урпагы катары эсептелет.

Тарыхта кыргыз эли XIII-XVI кк. аралыгында Чыңгыз хандын жана анын урпактарынын кол алдында калып, катуу ээзүүгө туш болгон. Чыңгыз хан Енисейдеги жана Теңир тоодогу кыргыздардын өтө ынтымактуу, согуштук тажрыйбасы чоң, курал жарагы мыкты жоокер эл экендигин жакшы билген. Ошондуктан Чыңгыз хан 1206-ж. бийликке келип, бир жыл өтпөй эле алгачкы жортуулду енисейлик кыргыздарды багындыруудан баштаган. Ошол кездеги саясий кырдаалды жакшы түшүнгөн кыргыз башчылары кеңешип туруп, тартуу менен Чыңгыз алдына келишип, анын бийлигин тааныгандыгын билдирген. Енисейлик кыргыздардын кан темирден (метиориттен) өтө курч, нар кескен кылыч, канжарларды, зоот бузган жебенин, найзанын учтарын жасарын жакшы билген кыйды Чыңгыз хан енисейлик кыргыздарга өзүнүн аскери үчүн курал-жарак жасоо ишин тапшырган.

1218-ж. кыргыздар менен коңшу жашаган туман уруулары Чыңгызхандын ээзүүсүнө каршы көтөрүлүшкө чыгат. Чыңгыз хан бул көтөрүлүштү басуу, жазалоо ишин кыргыздарга тапшырат. Кыргыздар Чыңгыз хандын буйругун аткармак тургай өзүнө коңшу, алакалаш болуп жашап келген туматтарды колдоп, аларга кошулат. Каарданган Чыңгыз хан ал жакка уулу Жучу баштаган көп аскер жиберет. Кан суудай аккан бул салгылашта кыргыздар менен туматтар жеңилет. Бул көтөрүлүштү басууну шылтоо кылган Чыңгыз хан аскердик өнөрү, аскерлери үчүн курал-жарак жасоого мажбурлоого буйрук берген.

Курал-жаракты эң курч темир-метиориттен жасоонун сырын ошол кезде енисейлик кыргыздар гана билген. Ошондуктан Кытайдан Римге Улуу жибек жолунун бир бутагы енисейлик кыргыздарга барып такалган. Чыгыш-Батыш өлкөлөрүн байланыштырган соодагерлер дүйнөгө атагы чыккан курал-жарактарды алыш үчүн гана енисейлик кыргыздарга кайрылып өтүп турушкан. Кан темирди эритип курал-жарак жасоо үчүн кыргыздар токойлуу жерлердин четине атайын көмүр өчүрүүчү жайларды, устаканаларды жасашкан. Енисейлик кыргыздардын бир бөлүгү токой кесип көмүр өчүрүү менен алек болсо, колунан көөрү төгүлгөн усталар темирди камырдай ийлеп андан дүнүйөнү таң калтырган, ар бир жоокердин кыялына төп келген курал-жарактарды жасашкан.

Азыркы кезде жүргүзүлгөн археологиялык казуулар Енисейдин аймагынан көптөгөн көмүр өчүрүлгөн жерлерди табышкан. Ал жерлердин айрымдарында өчүрүлгөн көмүрлөрдүн калдыгы беш, он метрлик катмарларды түзгөндүгү аныкталган. Ал эми курал-жарак жасаган устаканалар азыркы кездеги чоң мастерскойлорду элестеткен. Анткени, аларда бир эле мезгилде жүздөгөн усталар жана алардын шакирттери эмгектенген. Хакасиянын белгилүү тарыхчысы Ю.С.Худяковдун айтышы боюнча Хакасиянын эли енисейлик кыргыздардын мастерскойлору жайгашкан жерлерди "Кыргыз узанган жер" деп эмдигиче аздектөө менен аташып, ал жерлерге барып сыйынышат экен. Бул жерлерди изилдөө иштери азыр да улантылууда.

Сөздү алыстан баштап менин айтайын дегеним, Чыңгыз хан, анын урпактары кыргыз элине жакшылык кылган эмес. Ал бул жоокер элдин толук баш ийбесин түшүнүп, арамза саясаты менен кыргыздардын жоокерлерин баш көтөргүс кылып, ал эми усталарын өз аскерлери үчүн курал жасоого мажбурлаган. Ушундан улам тарыхта: "Чыңгызхандын империясын кыргыздын кылычы түзгөн, Европаны Чыңгызхан кыргыздын курал-жарагы менен караткан" - деген пикир жазылып калган.

Енисейлик кыргыздар баш көтөргүс болуп кыйраган соң, кыргыз элинин атын Теңиртоолук кыргыздар сактап турган. Бул жактагы кыргыздар да Чыңгыз хандын баскынчы саясатынан катуу жапа чеккен. Бул ээзүү XVI к., Чыңгызхандын империясы бөлүп-жаруунун натыйжасында алсыраганга чейин созулган.

Көкүм бийдин бабасы Тагай бийдин тушунда (XVI к.) Теңиртоолук кыргыздар өз алдынча мамлекет түзүүгө аракеттенет. Мунун башында Тагай бий турат. Ушул кезде теңиртоого да мусулман дини тарап, бекемделе коет. Көпкүн жол жүргөн соң, аларга дагы бир улан жолугат, ал: "бараар жерим, тууган-туушканым жок селсаяктык кылып жүрөм, мени да кошуп алгыла" - деп суранат. Макул деп аны да кошуп алышат. Жанкороз атасын Кочкор өрөөнүндө турган жеринен табат. Бийик дөбөдө эл менен отурган Тагай бий келген баласынын кабарын угуп: "Менин балам экендигиңди кантип далилдейсиң?" - дегенде Жанкороз энеси берген кестикти атасына сунат. Сабына каухар чөгөрүлгөн өзүнүн кестигин тааныган Тагай бий баласынын чекесинен өөп, жанына отургузат. Узак жолдо күнгө тотугуп күйгөн уулуна Карачоро деген ат коет. Уулу ээрчитип келген балдарын чоо-жайын айтып берет. Муну уккан Тагай бий: "Жолдо азыгыңды көтөрүп келген жолдошуңа Азык деп ат коеюн, бул жигит сарамжал көрүнөт, казына ээси болсун, ал эми турмуштун айынан селсаяктык кылып жүргөн бул тиригарак баланын аты Саяк болсун. Мындан ары силер да менин балдарым болгула дейт. Ушул кезде Тагайдын байбичесинен төрөлгөн үч уулу да эр жетип эл бийлегенге аралашып калган болот. Кыргыз элин бириктирүү максатында туу туткан Тагай бий булардан тышкары да балдарды багып алып аларга да өз балдарындай мамиле кылган. Ошондон улам эл ичинде "Тагайдын тогуз уулу, санап келсең он эки" деген накыл сөз айтылып калган. Бир күнү Тагай бий уулдарынын баарын чогултуп, аларга эли-жерин бөлүштүрөт.Тагай бийдин көзү өткөн соң керээзин, мурасын туу тутушкан анын уулдары өздөрүнө бөлүнгөн эли-жерин ынтымакта башкарышып, кыргыз элинин биримдиги үчүн күрөшүшөт.

Жылдар өтөт, тукум уланат. Тагай бийдин улуу баласы Богорстон солто уруусу тарайт, Койлондун эли жедигер уруусу деп аталат, Сарбагыштан (Кылжырдан) сарбагыш уруусу чыгат (кийинчерээк Кылжырдан эки үч муун өткөндөн кийин сарбагыш уруусунун бир бөлүгү касиеттүү Бугу эненин атын чакырып, бугу уруусу деп аталып калган) Карачородон (Жанкороздон) тарагандар багыш уруусу, ал эми Азыктан азык уруусу, Саяктан болсо саяк уруусу тарайт.

(Уландысы бар)

Өскөн ОСМОНОВ,
Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жылын өткөрүү боюнча секретариаттын мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор

(Башталышы өткөн санда)

Көкүм бий

Тарыхый очерк

Ушундан улам улуу санжырачылардын "Санжыра элди бөлбөйт, бириктирет" деген пикири эң туура экендигине күбө болобуз. Тагай бийден тараган солто, жедигер, сарбагыш, бугу, багыш, азык, саяк черик уруулары азыркы Кыргызстандын калкынын теңине жакынын түзөт. Булардын түбү бир, бир эле Тагай бийден тарагандар.

Ал эми буларга Тагайдын бир тууган агасы Адигинеден тараган урууларды, Адигине менен Тагайдын эжеси Наалы энеден тараган моңолдор коңурат ж.б. кошсок булар кыргыз элинин оң-сол деп аталган эки канатын азыркы кыргыздардын үчтөн экисин түзөт, Кыргыздын бул эки канаты Долон бийдин Абыл (Акуул) жана Кабыл (Куу уул) деген эки эгизинен тарайт.

Эгерде кыргыздын "ичкилик" бутагына кирген урууларынын санжырасын чечмелесек деле алардын түбү барып бир - Кыргыз Атага такалат. Бул эң байыркы доордо пайда болгон кыргыз элинин атын өчүрбөй, биримдикте кармап сактап келе жаткан, кыргыздын кылымдап калыптанган менталитетине, философиясына дал келген Улуу идеология. Азыркы саясатчылар, окумуштуулар бул улуу идеологияны жерибей анын улуу максатын өркүндөтүп-өстүрүшүбүз керек.

Санжыра жөнүндө сөз болгондо трайбализм деген жексур көрүнүштү жамай салуу адатыбыз бар. Трайбализм - латын тилинен которгондо «уруу» дегенди түшүндүрөт. Коомдук турмуштун өнүгүшүнүн кайсы бир учурунда уруулук түзүлүштүн пайда болушу адамзаттын чоң жетишкендиги болгон. Ал бир нече жүздөгөн кылымдарды камтып, адам коомунун өнүгүшүндө өтө маанилүү прогрессивдүү роль ойногон. Бирок адам коомунун тарыхында уруулук түзүлүштүн реакциячыл натыйжалары да болгон. Уруулар-

Жанкороз деп ураан чакырып келгенине караганда Көкүм бийдин чоң атасы ал жакта Жанкороз деген ат менен белгилүү болгон.

Дагы бир санжыра боюнча Ороз жашынан өрт чыгып, көчөдөгү балдарга күн көрсөтпөйт. Эл бул жалгыз Ороз биздин балдарга күн көрсөтпөс болду деп жүрүшүп, Ороз бара-бара Жанкороз аталып кетет. Жанкороз өспүрүм кезинде өзүнө окшогон жалаң тентек балдарды чогултуп, аларды өзүмдүн чоролорум деп, алар менен ар кандай жоокердик оюндарды уюштурган.

Кара тору жигиттин өзүнө чоро кураганын көргөн эл аны эми Карачоро деп атап калса керек. Тагай бийдин ордодогу аялынан төрөлгөн баланын Ороз, Жанкороз Карачоро деп бир нече түрдө аталышынан улам санжырада Карачоронун уулу Жанкороз тескерисинче Жангороз Карачоронун уулу, кээде Карачоро Жанкороздун жигити (чоросу) болгон деген чаташуулар келип чыккан.

Тактап айтканда, Тагайдын уулу Карачоро, Карачородон Багыш, Көкүм болсо Багыштын уулу. Ошондо Көкүм Тагай бийдин чөбөрөсү болот. Көкүмдүн Бешим, Куржу, Кабай, Жабай деген бир туугандары болгон. Булардан тарагандар кийин багыш уруусунун негизин

Кыйын кезеңде Манап бий менен Көкүм бий тил табышып, кыргыз элинин камын көрөт. Саясий кырдаалды жакшы түшүнгөн Тагай бийдин эки урпагы Ташкенден батышты карай Самарканга чейинки жерди ээлеп турган катаган уруусунун билерманы Турсун менен мамиле түзөт. Кыргыз уруулары казактар менен бирикмейинче каардуу душман калмактарга каршы туруу кыйынга турмак. Ошондуктан кыргыздын чоң бийлери кеңешип, казактын найман уруусунан чыккан баатыр, эңчегер бойлуу эр Эшим жана казактын жаныш уруусунан чыккан Карабайтик менен келишим түзүшөт.

Ушундан кийин кыргыз казак биримдиги чыңдалат. Бир тууган эки элдин жакшылары кеңешип олтуруп эки элге бирдей тең карасын деп Эр Эшимди кыргыз-казактын ханы кылып шайлашат. (Анткени Эшимдин энеси кыргыз кызы болуп, Эшим кыргызга жээн болгон). Хан ордосу ошол кездеги 12 капкалуу (дарбазалуу) Ташкен шаары болгон.

Ушуга байланыштуу Көкүм бий кыргыз-казак шериктештигин түзүүчүлөрдүн бири катары окуу китептерине, окуу куралдарына киргизилип окутулуп жүргөнүнө бир топ жыл болуп калды. (караңыз: Т.Чоротегин, Т.Өмүрбеков История Кыргызстана (IX-XVIII

дин тушунда иш кагаздарын ирээтке келтирип жазып, көздөп туруу үчүн атайын кишилер дайындалган. Көкүм бийдин шаарды башкарууда чыгарган жоболору көк менен көчүрүлүп көбөйтүлүп, эл башчыларына таратылган. Эл ичинде бул жоболордун топтому "Көкүм бийдин көктөмөсү" деген ат менен белгилүү болгон.

Ташкендин улугу катары бул шаардын социалдык-экономикалык маселелерин элдин талабына ылайык өз убагында чечип тургандыгы, шаар ичиндеги коомдук турмушту тартипке салгандыгы үчүн элдин шаардын улугуна болгон ыраазычылыгы артып, Көкүм бийдин аброю жогорулай берген. Анын эл үчүн жасаган иштерин Эшим хан да жогору баалап, аны өзүнүн ишенимдүү вазири кылып дайындайт. Эми Көкүм бий кыргыз-казактын бириккен хандыгынын алкагында саясий иштерди жүргүзө баштайт. Көкүм бийдин зоболосунун күн санап өсүп, эл ичинде кадыр-баркынын жогорулап баратышы анын көрө албаган душмандарынын кыжырын келтирет. Алардын башында казактын улугу Карабайтик турган. Ал казактардын улугу катары ферганалык кыргыздардын башында турган Көкүм бий менен эрегишип, атаандашып жүргөн. Карабайтик мурунтан эле Эшим хан менен жакшы мамиледе болгон. Эр Эшимдин хан көтөрүлүшүндө да маанилүү роль ойногон. Көкүмдүн саясаттагы жөндөмдүүлүгүн көрө алган эмес. Эшим хандын Көкүмгө ишенип, аны вазирлик мансапка дайындашы Карабайтиктин Көкүмгө болгон кастыгын күчөткөн. Ал Көкүмдү саясий күрөштө бийликтен четтете албасын түшүнгөн. Ошондуктан аны каранияттик менен өлтүрүүнү чечкен. Карабайтик өзүнүн арамза оюн ишке ашыруу үчүн Көкүм бийдин айланасында жүргөн адамдардын ичинен өзүнө окшогон каранает адамды таптырып, ал аркылуу Көкүм бийге тымызын уу бердирген.

Бала күнүнөн ден соолугу чың, денеси чымыр, күчтүү, эрктүү Көкүм бий байкоосуздан ууну ичкенден кийин да бат өлбөстөн чымырканып жашоо үчүн күрөшкөн, ишин улантткан, бирок анын шайы кетип, күн сайын алсырай берген.

Эл жайлоого көчө баштаган. Адатта Көкүм бий да жылына эл менен кошо жайлоого чыгып, ал жакта да бир нече ак өргө тиктирип, ордо уюштуруп, хандыктын иштерин жүргүзчү. Шаардын иштерин да тескеп турчу. Эшим хан менен жайлоодо чогуу болуп, мамлекеттик иштерди чогуу чечкен учурлары да көп болоор эле.

Бул жолу Көкүм бий жайлоого эл менен кошо көчө алган жок. Өзүнүн ак ордосун, бир

коомунун тарыхында уруулук түзүлүштүн реакциячыл натыйжалары да болгон. Уруулардын ортосундагы карама-каршылыктар чоң согуштарга алып келип, андан жүз миңдеген адамдар жапа чеккен учурлар да көп болгон. Ар бир нерсенин эки жагы бар. Бул санжырага да тиешелүү. Санжыра элди бириктирген улуу идеология. Адам коомун бөлүп-жарууга аракет кылган кара ниет адамдар ар бир доордо, ар бир урууда, ар бир урукта да болгон. Бул түбөлүк проблема. Керек болсо азыр да ар бир үй бүлөдө эле, бөлүп-жаруучулар табылат. Көп ошол бөлүп-жаргыч адамдардын болгондугунда. Эгер ушул ойдогу адамдар көбөйүп санжыраны өз максатына пайдалангылары келген адамдар көбөйсө, анда алар коркунучтуу. Бирок кыргыз эли өзүнүн көп кылымдык тарыхында бул өңдүү арам ойлуу бүлдүргүчтөрдү ооздуктап, жазалап келген. Андайлар өз доорунда жаза албаса, тарых тарабынан ашкереленерине тарыхчы катары күбө болуп жүрөбүз.

Тарыхка кайрылсак, кыргыз урууларынын башында турган эр азаматтар, биринчи кезекте өз уруусунун биримдигин чыңдап, ошондой биримдикти башка уруулар менен түзүү, жалпы кыргыз элинин ынтымагын камсыз кылуу үчүн күрөшүп келишкен. Ошолордун бири биз сөз кылып жаткан Көкүм бий бабабыз болгон.

Кыргыздын алгачкы тарыхчысы Белек Солтоноев Көкүм бийдин таржымалы жөнүндө мындай деп жазат: "Эреше ханга (тагы Саид ханга - авт.) ак үйлүү болуп Тагай барганда ордо кыздан туулган баланын аты Ороз. Таза кийинип, таза жүргөн үчүн Жанкороз аталган. Тагайга Асык, Саяк үчөө келгенде улуу катындын балдары Богорстон, Койлон, Кылжыр (сарбагыш - авт.) иниси Жанкороз ээрчитип келген Азык менен Саякка катын алып беришкен. Жанкорозго катын алып берели десе сүйгөн жарымды өзүм тандап аламын деп, болбой койгон. Жанкороз жоо бетинде өтө эр болуп, баатырлыкка чыккан. Агаларынан бийлик, байлык талашпастан Аксы тарапка ооп кеткен. Мунун тукумунан айтылуу баатырлар Багыш, Көкүм, Куржу, Түлкү, Кантейиш, Аккочкор, Каңкы, ж.б. чыккан", - деп жазат (караңыз: Белек Солтоноев "Кызыл кыргыз тарыхы",) 1- китеп, -Б., 1993-б.)

Санжырачы Эсенкул Төрөкан уулунун маалыматы боюнча Тагай биздин ордо аялынан туулган уулдун аты Карачоро андан Багыш туулган. Көкүм болсо Багыштын уулу Санжырачы Эсенкул Төрөкан уулунун "Кыргыздардын кыскача санжырасы" деп аталган китебинен да Көкүм бийдин ата-теги жөнүндө маалыматтар берилген. Анын жазганы боюнча Тагай бийдин ордодон жактырып алган аялынын аты Зулайка деген кыргыз кызы болгон.

Көкүмдүн урпактары болгон Аксыдагы багыштардын Совет бийлигине чейин эле бай деген бир туугандары болгон. Булардан тарагандар кийин багыш уруусунун негизин түзгөн. Көкүм бабасы Тагай бийди, чоң атасы Карачорону тартып тың чыгат. Уруу башчыларынан тизгин талашып, эл бийлегенге умтулат.

Санжырада айтылган маалыматтар боюнча Көкүм бий өтө келишимдүү, сулуу адам болгон. Ал ортодон жогору келген боюна ар дайым куп келишкен кийим кийинип элден өзгөчөлөнүп жүргөн. Кыштын күнү өзү аңчылык кылып кармаган илбирстердин терисинен тигилген жарашыктуу ичик, башына сеңселген суусар тебетей кийген. Анын акжуумал жүзүнө, капкара болгон каштары, кер мурут, чокчо кара сакалы жарашып турган. Көкүмдүн капкара болгон көздөрүнөн от жанып турган. Анын кере карыш кабагынан, узун чап жаагынан акылдуулуктун, баатырдыктын, бекем эрктүүлүктүн белгилери байкалып турчу.

Көкүм бийдин саясий ишмердиги кыргыз-казак биригип, калмактар менен жоолашып турган учурга туура келет. Сан жагынан артыкчылык кылган калмактар кыргыз-казактын жылкысына тийип, айылын чаап турган кез. Бир күнү калмактар Көкүмдүн туугандарынын айылын чаап, бир кызды ала качышат. Ошондо колго түшкөн кыз жылкычы, чабарман жигитке кайрылып:

"Көрөңгөлүү Көкүмгө айт, көп сарууда Бешимге айт,Чаар аттуу Кабайга айт, жаманда болсо Жабайга айт, Күрөң аттуу Куржуга айт, Согончогу сокудай,Солтон Сейит мырзага айт" -деген экен.

Санжырадагы маалыматтар боюнча Карачоро Аксы тарапка барып үйлөнүп жайланып, ал жактагы саруулар менен ынтымакта жашап турул калат. Анын биринчи аялынан Балта, Келдике деген эки уул. Булардан тарагандар Карачоронун тукуму аталып Кыргызстандын түндүк-түштүгүндө чачкын отурукташып калышкан. Айрымдары Карачорону атабастан кийинки аталарынын атынан Келдике, Баарың, Тогузак, .Карасакал ж.б. уруу, уруктарга бөлүнүп кетишкен. Булардын айрымдары Сарыөзөн Чүйдүн, Нарын облусунун райондорунда жашашат. Карачоронун биринчи аялынан төрөлгөн Балта менен Келдикенин тукумдарынан да далай эр-азаматтар чыгып, элге кызмат кылган.

Көкүмдүн атасы Багыш Карачоронун экинчи аялынан төрөлгөн. Көкүм өз уруусун бийлөө менен чектелбей Ферганадагы саясый окуяларга аралашат.

Ушул кезде калмактар күч алып кыргыз-казактын жерлерине чабуул уюштура баштайт. Коогалаңдуу заманда элди жерди сактоо үчүн кыргыз-казактын журт жакшылары, эр азаматтары ой толгой. Мына ушул кезде Тагай бийдин урпактары Манап бий менен Көкүм бий саясий аренага чыгып калган эле. Манап бий кыргызстандын түндүгүндө улук катары таанылып, Көкүм бий ферганалык кыргыздардын башчысы катары билинген болуп калды. (караңыз: Т.Чоротегин, Т.Өмүрбеков История Кыргызстана (IX-XVIII в.в.) Учеб. для 7 кл. сред. шк-Б, 2003 г. с.124-125.

Ө.Осмонов, А. Асанканов, История Кыргызстана (С древнейших времен до наших дней). Учебник для вузов -Б.,2002.с.144-145. "Историко-культурный атлас Кыргызстана"- Москва - Бишкек 2001.)

Кыргыз-казак биримдиги түзүлүп, бир хандыкка бириккен кезде Көкүм бий таланттуу саясатчы катары көрүнө баштайт. Ошондуктан ал Эшим хандын эң ишенимдүү вазирлеринин бирине айланат. Эшимхан ага Ташкен шаарын бийлөө ишин тапшырат. Ошол кездеги Орто Азиядан чоң шаарлардын бири болгон Ташкен шаарында кыргыздар, казактар өзбектер жашап, ушуга жараша шаар да шарттуу түрдө үчкө бөлүнгөн. Шаарда жашаган кыргыздардын көбү багыш уруусунан болгон, ал эми казактар жаныш уруусундагылар эле.

Ушундан улам элде:

"Казакта жаныш көп, жаныш көп, Кыргызда багыш көп"-деген ылакап сөз калган.

Ташкендин улугу болуп дайындалган кезден тартып Көкүм бий бул шаардын элинин ынтымагы, улуттар аралык биримдик үчүн жан аябай күрөшкөн. Ташкен шаарынын коомдук турмушун тескөө үчүн бир катар реформаларды жүргүзгөн. Эзелтеден эле дыйканчылык маданиятынын очогу болуп келген Фергана чөлкөмүн, Ташкен шаарынын айланасынын гүлдөп өнүгүшү үчүн чоң кам көргөн. Байыртадан эле мал чарбасы менен кесип кылып келген кыргыз-казактын бир бөлүгүн отурукташып дыйканчылык, соода менен кесип кылууга үндөгөн. Ташкендин кыргыздар менен казактар жашаган бөлүгү кыштын күнү гана элге толуп, жаз, жай, күз айларында бош калган. Анткени кыргыз, казактардын көбү мал чарбасы менен алек болуп, жайкы аптаптан качып бийик тоолуу жайлоолорго көчүп кетишкен. Шаарга кеч күздө келишип, негизинен жайлоодо семирген малдарын сатып, өздөрүнүн муктаждыктарына ылайык товарларды сатып алышкан. Кыргыз казак элинин көчмөн, жарым көчмөн турмушун өзгөртүп, аларды Ташкенде отурукташтыруу, бул шаарда туруктуу жашаган кыргыздар менен казактардын санын, таасирин күчөтүү үчүн Көкүм бий өтө көп күч жумшаган. Ташкенде турак жай салган кыргыз, казакка курулуш үчүн керектүү материалдар берилген. Ал өзү да Ташкендин кыргыздар жашаган бөлүгүнө заңгыраган үй, короо-жай курдурган. Дыйканчылык менен кесип кылган кыргыздар менен казактардан салык алынган эмес. Көкүм Ташкенде улук болуп турган жылдары бул шаарда бир нече тегирмендер, май сыгуучу ишканалар, көпүрөлөр, балдарды окута турган медреселер курулган.

Шаар турмушун жөнгө салыш үчүн бир катар жоболор иштелип чыккан. Көкүм бий- Бул жолу Көкүм бий жайлоого эл менен кошо көчө алган жок. Өзүнүн ак ордосун, бир нече боз үйлөрүн шаардын четиндеги көк жайыкка тиктирип, бээ байлатып ошол жерде болду. Ооруудан жеңилдесем көчөбүз деп жайлоого көчкөн эл, шаардын тургундары менен тыкыс байланышта болуп, өзүнүн кызматтык милдетин аткара берди. Бирок, Көкүм бийдин ахыбалы күндөн күнгө начарлап, оңолгон жок.

Боз үйдүн түндүгүнөн көк асманды карап ойлуу жаткан күндөрүнүн биринде боз үйдүн түндүгүнө карлыгач учуп келип конуп бир аз канаттарын таранып олтурат да кайра учуп кетет. Бул көрүнүш экинчи күнү да кайталанат. Үчүнчү күнү кайра учуп келген карлыгач боз үйдүн түндүгүнө жабыштырып уя сала баштайт. Демейде уясын адамдар, жаныбарлар жетпеген асканын беттерине салган карлыгачтын боз үйдүн түндүгүнө уя салганын биринчи көргөн Көкүм бий таң калат. Күндөр өтүп карлыгач уясына жумуртка да таштайт. Ушунун баарын байкап жаткан Көкүм бий карлыгачтын тынчын албагыла, мында бир сыр бар деп, боз үйдү көчүрүп тигели дегендерге макул болбой, ошол карлыгачтын жашоо-турмушун карап жатып, өткөн өмүрү, элинин келечек тагдыры, аткарган иштери жөнүндө ой толгойт. Эли-журту үчүн аткарган иштерине караганда ойго ашпай калган тилектери көбүрөөк болгонуна өкүнөт. Каранииеттик менен берилген уу Көкүм бийди алсыратып отуруп алып тынат...

Көкүм бий өлөөр алдында: "Мени ушул жерге койгула. Мүрзөмдүн үстү ачык болсун. Анын жанына күмбөз сала турган болсоңор күмбөздүнкурулушу үчүн керек болгон топуракты анын ичинен алгыла. Элибиздин ооматы сыртка кетпесин"-деген керээз айтат.

Көкүм бийди жерге коюу ишин Эшим хан өзү жетектеген. Көкүмдүн сөөгү өзүнүн ак өргөсү турган жерге коюлуп, ага жакын жерге Эшим хандын буйругу боюнча чоң күмбөз (мавзолей) курулган. Бул күмбөздүн купасы (үстү) көк түстөгү боек менен боелгон. Кийинчерээк Көкүм бийдин сөөгү коюлган, жер чоң көрүстөнгө айланып Карлыгач мазары деп аталып калган.

(Уландысы бар)

Өскөн ОСМОНОВ,
Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жылын өткөрүү боюнча секретариаттын мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор

(Башталышы өткөн сандарда)

жаркылдаган улүу бабабыз Көкүм бий эли-жери үчүн тоодой бийик иштерди аткарып, бирок кыялындагы далай ойлорун ишке ашырылбай арманда кетти. Кыргыз-казак эли Эшим хан баш болуп чоң жоготууга учурады. Өзүнүн эң ишенимдүү вазири, жан досунан айрылган Эшим хан Көкүм өлгөндө анын сөөгү жаткан өргөнүн капшытына камчысын таянып чөгөлөп отуруп өкүргөн, Көкүмдүн сөөгүн чоң ариет менен узатууда, ага күмбөз тургузууда өзү башында турган деп айтылат санжырада.

баяндаган "Кантейиш", "Аккочкор, Каңкы" деген күүлөр жаралып, эл ичинде ушул күнгө чейин чертилип, сакталып калган.

Ошентип, Көкүм бийдин ишин анын балдары, неберелери, туугандары уланткан. Көкүмдүн урпактары кийинки мезгилдерге чейин эле Кыргызстандын түштүгүндөгү урууларды ынтымакта кармап, бийлеп келгендиги тарыхый даректерде, санжырада көп айтылып, жазылып калган. Бекеринен эл оозунда:

Көкүм бий

Тарыхый очерк

Үстү көк түстө болуп, заңкайып турган күмбөз "Көкүмдүн көк күмбөзү" деген ат менен тарыхта калган. Бул күмбөздү Көкүм бийдин Ош облусунун Аксы районунда жашаган урпактары Чыныбай болуш аттуу адамдын жетекчилиги менен 1928-ж. барып, бир сыйра ремонттоп келген. Күмбөз ушу кезде да Ташкен шаарынын Шайхантаур районундагы, темир жол вокзалына жакын жерде, мурдагыдай эле карлыгач мазары аталган көрүстөндө сакталып турат деген маалымат бар.

Санжырага кайрылсак Көкүм бий көк түстү жакшы көргөн. Ал көбүнчө көк түстөгү кийим кийген. Анын ата-бабасынан калган туусу (асабасы) да көк түстө болгон экен. Көкүмдүн күмбөзүнүн үстүнүн көк сыр менен сырдалышы да ошондон болсо керек. Бул күмбөз анын кыргыз эли үчүн жасаган иштеринин, эли үчүн каны-жанын аябай жан үрөп иштеген саясий ишмердин символу катары көп кылымдар бою элдин көңүлүн бурган.

Көк түс кыргыз элинин ыйык туткан түсү болгон. Элибиз кылымдар бою бул түстү улуу Теңирдин

Көкүмдүн кыргыз-казак элинин достугу үчүн жасаган, кыргыз урууларынын ынтымагы үчүн аткарган иштери, анын инсандык асыл сапаттары ал өлгөндөн кийин да эл ичинде аңыз болуп айтылып,анын өмүр жолу кийинки муундарга үлгү болгон.

Көкүм бий өлгөн кезде анын балдары жаш болгон экен. Эл аларды атасынан жаш калгандыктан "чиелер" деп атап калган. Ушундан улам Көкүмдүн балдарынан тарагандар "чиелер" уругу деп аталып калган. Сарбагыш уруусунда "чертикилер" уругу бар. Бул уруктун башаты Көкүм

Оо...кудурет:-
Түпөктүү найза ыргаган,
Түп атасы жыргаган,
Баш атасы жыргаган.
Башиктүү найза ыргаган,
Алты катар лөк өткөн,
Алты атасы бек өткөн,
Жети катар лөк өткөн,
Жети атасы бек өткөн.
Долононун укулу,
Толгон багыш тукуму,
Карагайдын укулу,
Кантейиштин тукуму.

деген кошок түрүндөгү ыр саптары сакталып калбаса керек. .

Улуу урматтуу Президентибиз Аскар Акаевдин кыргыз элинин тарыхына көргөн камкордугунун натыйжасында кыргыз тарыхында

ОшМУ кабарлайт

2003-жылга өндүрүштөн ажыратып жана ажыратпастан окутуу үчүн төмөнкү адистиктер боюнча талапкерлерди аспирантурага кабыл алууну жарыялайт:

- ❖ химия, биология
- ❖ география, экология
- ❖ экономика жана укук
- ❖ кыргыз, орус, англис адабияты жана тилдери
- ❖ ата мекен тарыхы
- ❖ философия, социалдык иштер
- ❖ педагогика жана психология
- ❖ геометрия и топология
- ❖ дифференциалдык теңделмелер
- ❖ сабак берүүнүн усулу
- ❖ медицина
- ❖ ошондой эле докторантурага жана ага илимий кызматчылыгына: химия, философия, медицина адистиктерден.

Аспирантурага өндүрүштөн ажыратып окутуучу бөлүмүндө 3 жыл, ал эми сырттан окуу бөлүмүндө 4 жыл.

Документтер 1-октябрдан 30-октябрга чейин кабыл алынат. Кошумча маалымат боюнча төмөнкү дарекке кайрылыңыздар:

Биздин дарек: Ош шаары, Ленин көчөсү-331, 221-бөлмө

Тел: 2-87-28, 5-69-27, илим жана аспирантура бөлүмү

AMERICAN COUNCILS
АМЕРИКАНСКИЕ СОВЕТЫ
ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ
АСПРЯЛ ▲ АКСЕЛС

ЭЛ АРАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ БОЮНЧА АМЕРИКАЛЫК КЕҢЕШ (АКСЕЛС) БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАЛАРЫНЫН БАШТАЛГАНДЫГЫН ЖАРЫЯЛАЙТ

АКСЕЛС ишке ашырып жаткан программанын стипендиаттарынын билим алуусуна, тамак-ашына, жатаканасына, медициналык камсыздандырууда жана жол киресине акы камсыздалат. Көпчүлүк программалар Америка Кошмо Штаттарынын Маалымат Агентствосу (ЮСАИД) тарабынан каржыланат. Бардык программалар конкурстун негизинде жүргүзүлөт.

2004-2005-окуу жылына карата төмөнкү программалар жарыяланат:

Мектеп программасы
"Эркиндикти колдоо актысы"

Окуу программасы Американын жалпы билим берүүчү мектептеринде окуп, жана бир академиялык жылдын ичинде америкалык үй-бүлөдө жашоого мүмкүнчүлүк берет. Программага 9,10,11-класстардагы 1987-жылдын 1-январынан 1989-жылдын 15-июлуна чейинки мезгилде төрөлгөн окуучулар катыша алышат.

Эдмунд С.Маски атындагы жогорку окуу жайынан кийинки окутуу программасы ("Эркиндикти колдоо актысы")

Сорос Кыргызстан Фонду /Ачык Коом Институту (OSL) менен кызматташуу аркылуу АКСЕЛС Эдмунд С.Маски ("Эркиндик колдоо Актысы") атындагы жогорку окуу жайынан кийинки окутуу программасынын

дар бою бул түстү улуу Теңирдин түсү деп эсептешкен. Кыргыз элинин көп уруулары көк түстөгү асаба көтөрүшкөн. Бул жөнүндө "Манас" эпосунда да көп айтылат.

Көкүм бий өлгөндө, ак өргөсүнөн анын көк туусу көтөрүлгөн. Көкүмдүн эки аргымагынын куйрук жалы кесилип, көк түстөгү жука таар менен үртүктөлүп, ак өргөдөн анча алыс эмес жерге аса байланган. Көкүмдүн аялдары да көк түстөгү көйнөк кийип, көк жоолук салынып аза күтүшкөн, анын балдары да көрпө тебетейлеринин төбөсүн көк түстөгү кездеме менен каптатып өкүрүп турган экен.

Көкүм бий өлгөндө эмне үчүн көк түскө көңүл бурулган?-деп мен чоң санжырачы, азыр 89 жашка келип калган Эсенкул Төрөкан уулуна кайрылдым. Эсенгул ата: "Балам,кыргыз элинде.азанын да түсү болгон",-деп баштады сөзүн. "Бабаларыбыз жашаган доор, тынчы жок доор болгон. Уруулар, элдер ортосунда чабыштар, согуштар тынымсыз болуп турганын өзүң жакшы билесиң. Ошол коогаландуу мезгилде эли-жери үчүн намыс талашып далай эрлер курман болгон эмеспи"-деп улады сөзүн санжырачы атабыз. Көрсө элибиз азаны үч түс менен белгилөөчү экен. Адам жигит кезинде каза болсо, анын өргөсүнө кызыл түстөгү асаба, ал эми орто жаштагы, ал күчкө толуп турган адам өлсө анын өргөсүнө көк түстөгү, ал эми кары адам өлсө ак түстөгү асаба илинчү экен. Жолдон өтүп бара жаткан жолоочу маркумдун өргөсүндө илинип турган асабанын түсүнөн улам анын кандай жашта каза болгонун айттырбай билип, өргөгө кайрылып, жоготууга учурагандарга кайрат айтып, маркумга багыштап куран окуп өтүшчү тура.

Көкүм бий өлгөндө көк асабанын көтөрүлүшү, көк түстөгү кездемелердин пайдаланышынын бир себеби да ушунда экен. Анткени Көкүм бий баардык жагынан күчкө толуп, эл үчүн жасаган иштерине караганда, аткара элек иштери арбын болуп, кыргыз-казак хандыгында эң таасирдүү адам, чоң шаардын улугу, Кыргызстандын түштүгүндөгү кыргыз урууларынын чоң бийи, Эшим хандын эң ишенимдүү вазири болуп турган мезгилинде көкөй кескен көрө албастыктын курмандыгы болуп отурбайбы...

Ошентип, чолпон жылдыздай

Сарбагыш уруусунда "чертикилер" уругу бар. Бул уруктун башаты Көкүм бийдин балдарынан тараган "чиелерден" болсо керек деген божомол бар.

Көкүм бий өлгөндөн эки үч жыл өтпөй 1628-жылы Эшим хан да өлөт. Кыргыздар менен казактардын ичинде хандык такты үчүн тирешүү башталат.

Кыргыз, казак эли Көкүм бийдин элдик эмгегин, арбагын сыйлап анын тиригарак уулу Тейишти хан көтөрөт, каранийеттик ишинин ачылып калышынан корккон Карабайтик да буга макул болуп, Тейишти хан катары таанып, ал эрезеге жеткенге чейин ага аталык болууга макул болот.

"Аккан арыктан суу агат" дейт кыргызда, жыл өткөн сайын Тейиш саясий аренада атасы Көкүм бийдин ишин улантууга жөндөмдүүлүгүн көрсөтүп, эл ичинде оозго алынат. Бара-бара Тейиш өз алдынча иш жүргүзүүгө өтөт.

Кыргызда "кыңыр иш кырк жылда" деген накыл сөз бар. Көп жылдар өтүп, акыры Карабайтиктин бети ачылат. Бул бир тууган эки элдин ортосундагы ынтымакты бузуп, тирешүүсүнө алып келет. Акыркы карама-каршылык чоң чабышка айланат. Эки элдин ортосундагы салгылашуу Ташкен шаарынын четиндеги Бөтөгелүү Койташ деген жерде өтөт. Эки тараптан тең көп адам өлөт, акыры кыргыздар жеңип чыгат. Ушул чабыштан кийин казактар Ташкен шаарынан биротоло чыгып кетүүгө аргасыз болгон. Ошентип, кара ниет Карабайтиктин акылсыздыгы боордош эки элдин ортосуна от жагып, кыргыздар менен казактардын ортосун ажыратат. Тейиш хандын мезгилинде Ташкен шаарындагы жана анын айланасындагы бийлик толук бойдон кыргыздардын колуна өтөт. Тейиш хандын мезгилинде Кыргызстандын түштүгүндөгү уруулардын ынтымагы бир кыйла бекемделген. Натыйжада кыргыз колу, дагы эле басылбай күчөй баштаган калмак баскынчыларынын жортуулдарынын мизин татыктуу майтарып турган. Элдин ынтымагын бекемдеп, эли-жерди душмандан сактоодо багыш уруусунан Аккочкор менен Каңкы, Чөбөтөй, Семетей өңдүү далай баатырлардын эрдиктери эл ичинде айтылып калган. Баскынчыларына каршы күрөштө өзгөчө эрдиктерин

рыхына көргөн камкордугунун натыйжасында кыргыз тарыхында кайрадан жаралып өнүгүп жатат. Кезинде эл-жери зор кызмат өтөп, эл оозунда легендага айланып, бирок таптык саясий системанын талабы боюнча эзүүчү таптын өкүлү катары айыпталып, элдин эсинен чыгарылып келген далай инсандар өздөрүнүн тарыхтагы орундарын таап жаткан кез. Ошолордун бири биз сөз кылган Көкүм бий бабабыз. Бул улуу бабабыздын улуу иштери азыркы шартта өзүнүн баасын алып, окуу программаларына, окуу китептерине киргизилип жаткан учур. Бул бабабыздын кыргыз тарыхындагы орду баа жеткис. Анын өз доорунда жасаган иштери айкын, эч ким тана да албайт. Көп анын эли үчүн жасаган нар көтөргүс эмгегин татыктуу баалоодо, анын инсандык сапаттарын, саясий, мамлекеттик ишмердиктерин келечек муундарды тарбиялоодо үлгү катары пайдаланууда турат. Улуу бабабыздын бейенесин ачкан көркөм чыгармалар, тарыхый драмалар жазылышы керек.- Улуу бабабыз Кыргызстандын түштүк чөлкөмүнөн чолпон жылдыздай жанып чыккан тарыхый инсан. Ал түштүктөгү кыргыз урууларынын ынтымагы, намысы үчүн каны-жанын аябай күрөшкөн. Тубаса зээндүү, дүйнөгө көз карашы терең, билимдүү, саясий ишмер адам болгон. Бул улуу инсандын эстелиги Ош шаарынын көрүнүктүү жерине тургузулуп, ошол шаардагы чоң көчөлөрдүн бири Көкүм бийдин атынан аталса улуу бабабыздын эмгегин эң туура баалаган болоор элек. Бул боюнча коомчулук, тарыхчы-окумуштуулар өздөрүнүн пикирлерин айтышат, эгерде өкмөт колдоп берсе, улуу бабабыз Көкүм бийге эстелик тургузуу үчүн каражатты элибиз өзү чогултат эле деген ишеничтебиз.

Өскөн ОСМОНОВ,
Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жылын өткөрүү боюнча секретариаттын мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор

матташуу аркылуу АКСЕЛС Эдмунд С.Маски (Эркиндик колдоо Актысы") атындагы жогорку окуу жайынан кийинки окутуу программасынын чектеринде АКШнын алдыңкы университеттеринде бир жылдык жана эки жылдык окутууга стипендия алуу үчүн конкурс жүргүзөт.

"TEA-Teaching Excellence Awards" англис тили мугалимдери үчүн конкурсу

Англис тили мугалимдери үчүн "Англис тилин окутууда мыкты жетишкендиктери үчүн" аттуу конкурсунун негизги максаты - бул орто мектептердин англис тили боюнча таланттуу мугалимдерин табуу жана сыйлоо, ошондой эле чет тилдерин окутуунун инновациялык методдорун киргизүү болуп эсептелет.

"Partners in Education Exchange Program"
Билим берүүдөгү шериктештик Программасы

Бул программа боюнча орто мектептердин коомдук илимдер мугалимдери, педагогикалык ЖОЖдордун окутуучулары, орто мектептердин администраторлору, ошондой эле өзүнүн сабактарында дебат элементтерин пайдаланышкан англис тили мугалимдери үчүн АКШнын орто мектептеринин биринде алты жумалык стажировкадан өтүү мүмкүнчүлүгү берилет.

JFDP Программасы
ЖОЖдордун окутуучулары үчүн стажировка

Программа келечектен үмүттөндүргөн изилдөөчүлөргө жана университеттердин окутуучуларына жаңы окуу курстарын иштеп чыгуу, окутуунун кесиптик жөндөмүн жана билимин арттырууга, бул үчүн АКШда алган тажрыйбаларын пайдаланууга, өзүнүн окутуу практикасында теоретикалык базисин кеңейтүүгө, кесиптик байланышын кеңейтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Кошумча маалыматтар үчүн төмөнкү дарекке кайрылыңыздар:
Ош шаары, Курманжан Датка көчөсү -271
Ош облустук китепканасы.
Тел: (03222) 5-78-70, 2-43-40. E-mail: accelsosh@oshmail.kg

АНГЛИС ТИЛИН ОКУГАН ОКУУЧУЛАР КӨҢҮЛ БУРУҢУЗДАР!

Орто мектептердин жогорку класстарынын окуучуларына түзүлгөн "Эркиндикти колдоо акты" программасы Сизге конкурстан өтүп бир жыл АКШга бекер окуганга мүмкүнчүлүк берет.

Программа толугу менен АКШнын өкмөтү тарабынан каржыланат жана Американын эл аралык билим берүү боюнча кеңеши (АКСЕЛС) аркылуу өткөрүлөт.

Программа 2004-2005-ж. америкалык орто мектептерде окуганга мүмкүнчүлүк берет. Катышуучуларды тандоо ачык конкурстун негизинде өтөт. Конкурска Кыргызстандын граждандары чакырылышат.

Алар:

❖1987-жылдын 1-январынан баштап, 1989-жылдын 15-июлуна чейин туулган 9, 10, 11 класстардын окуучулары;

❖орто мектептин программасынын негизинде англис тилин билген;

❖ жакшы жана эң жакшы деген баалары бар;

❖ акыркы 5 жылдын ичинде АКШда 3 айдан ашык жашабаган болуш керек.

АКСЕЛС конкурстун 1 турун Ош шаарында 4-октябрда райондон келген окуучулар үчүн саат 9-00, ал эми Ош шаарынын окуучулары үчүн 11-00дө ОшМУда (башка корпуста) өткөзөт.

Конкурска катышуучу туулгандыгы жөнүндөгү күбөлүк, бир сүрөт (3х4 см), жана калемсап (ручка) алып келиши керек.

Майып балдар дагы конкурска катышууга чакырылышат.

Кошумча маалымат алыш үчүн Сиз АКСЕЛС офисинин телефону боюнча чалсаңыз болот: (3222) 24340 же 57870